

Предсмъртните думи на св. Кирил Философ

STEFAN SMYADOVSKI

THE DYING WORDS OF ST. CYRIL THE PHILOSOPHER

(Summary)

According to *Vita Constantini*, chap. 18, the slave Apostle St Cyril uttered the following dying words: ἴα ἀγα ἐ ἀύηϣῶϣ ἐ ἠῖϣῶ ἀύ ἀύῆϣῶϣ ἀῖῆῖϣῶ. Researchers usually associate this excerpt with a phrase known from the ancient epigraphy – non fui, fui, non sum. Similar mode of speech can be seen in early Christian epitaph as well: **non fuimus et fuimus non simus non desideramus usque hic deducimur Felumeneti in pace**. The expression deserves more attention than it is paid to. It can be interpreted as a sample of intertextuality – being close both to the 10-th maxim by Epicurus of the so called Vatican Gnomologium and the verse of Ilias I. 70 ϣ ἰῶη τὰ τ< Τόντα τὰ τ< Τασόμενα προ τ< Τόντα.

Интертекстуалността е присъща на всеки текст. Тя е резултат от функционирането му в хаотичните орбити и, по-общо, в галактиките на други текстове, като всеки от тях поотделно е белязан със следите на по-ранни. Тези следи, грубо казано, се изразяват във включването на незначителни като обем или по-големи откъслечи, а при откровените прояви на плагиатство и на цели произведения по волята на знайни и незнайни автори, понякога и въпреки волята им. Изводът от горното твърдение е, че не съществува текст, в който да няма реминисценции, влияния, алюзии, преки или косвени заемки, модели или огледални варианти на тези модели, културни клишета, традиция или пълна немара към нея, успоредици и т.н. – все терминологични елементи с привкус на валоризация, с други думи казано – субективност. Дали поради тази неизбежна оценъчност при критиката на текстовете или по ред други причини, към края на 60-те години на миналия век в средите на структуралистката школа, преди всичко в групата Tel Quel, започна да се промъква идеята за размитите граници между текстовете и преплитането им в сложни връзки. Първа обърна внимание на това Юлия Кръстева, която в едно проучване за Михаил Бахтин писа следното: “Bakhtine est l’un des premiers à remplacer le découpage statique des textes par un modèle où la structure littéraire n’est pas, mais où elle s’élabore par rapport à une autre structure. Cette dynamisation du structuralisme n’est possible qu’à partir d’une conception selon laquelle le “mot littéraire” n’est pas un point (un sens fixe), mais un croisement de surfaces textuelles, un dialogue de plusieurs écritures : de l’écrivain, du destinataire (ou du personnage), du concept actuel ou antérieur”^[1]. Тъкмо тя създаде и термина *интертекстуалност* – обединителен термин, близък почти до идеалното хрумване, с тенденция да замени мъглявостта на поредицата от цитираните по-горе термини: “[Le] rapport du texte à la langue dans laquelle il se situe < ... > est une permutation de textes, une intertextualité : dans l’espace d’un texte plusieurs énoncés, pris à d’autres textes, se croisent et se neutralisent”^[2] – „Отношението на текста към езика, в който той се ситуира < . . . > е взаимозамяна на текстове, интертекстуалност – в текстовото пространство се преплитат и неутрализират няколко изразявания, взети от други текстове“ . □

Интертекстът е систематизираната информация от различните области на човешката култура, която може да се възпроизвежда частично или цялостно в различните етапи на развитието на тази култура. Този информационен масив е скрит в голямата си част, но по закона за разпространение на енергията, той флукутира във времето, в писменото и устно

пространство, в изобразителния и звуков универсум на цялата човешка дейност. Пак по подобие на друг физически закон – този за запазване и превръщане на енергията той като информационен обем е неунищожим и в него текат процеси, неподвластни понякога на нищо и на никого поради високата му ентропия, понякога взривени от критичен исторически момент, рухване на културни модели като следствие от сриване на исторически общества. Отключването и заемането на голям системен информационен поток може да стане, когато в определен исторически момент социокултурните обстоятелства жадно се нуждаят тъкмо от него, умонастроенията на епохата са в съзвучие с социокултурните модели, вписани в този поток. Една от последните по хронология изследвачки на теорията за интертекстуалността – Софи Рабо, определи този феномен така: “[...] l’intertextualité n’est pas un autre nom pour l’étude des sources et des influences, elle ne se réduit pas au simple constat que les textes entrent en relation (l’intertextualité) avec un ou plusieurs autres textes (l’intertexte). Elle engage à repenser notre mode de compréhension des textes littéraires, à envisager la littérature comme un espace ou un réseau, une bibliothèque si l’on veut, où chaque texte transforme les autres qui le modifient en retour”^[3].

Един хубав пример за това са изречените според житиеписеца думи на св. Кирил преди кончината му в Рим. Прочее в гл. 18 на Пространното житие след приемането на схимата, Равноапостолът казва следните знаменателни слова: Ἰὰ αὐὰ ἐ αὐῖϣδὺ ἐ τῆϊὺ αὐ ἄϋεῦϣ ἀϊεῖϣ^[4]. Пръв се опита да определи произхода на този пасаж Ив. Дуйчев. Той припомни, че в античните надгробни надписи съществува подобен израз. В много от тези надписи от езическо време е изразена пълна безнадежност. Някои от надписите, написани на гръцки или латински език, съдържат само краткия израз: „Не бях, бях, не съм“ или „не ще бъда“ (non fui, fui, non sum). Някъде са добавени думи на пълно безразличие и примирение пред тази съдба: „не ми важи – това е животът. Християнинът, напротив, затварял очи с надеждата за отвъдния живот – и то във вечността“^[5]. За съжаление той не подхвана отново тази тема по-подробно, въпреки обещанието, че ще се върне за подробни пояснения^[6]. Твърденията на Ив. Дуйчев обаче са основателни. Античната епитафийната формула буквално гласи **Non fui, fui, non sum, non curo**^[7] и в нея няма и следи от християнското упование в живота след смъртта. От десетките мемориални надписи от древността с подобни loci communes ще посоча няколко със съответните варианти, срв. D(is) M(anibus) / <I=L>uliae [E]utychedi / Ti(berius) Claud<i=L>us Primus / coniugi suae b(ene) m(erenti) fecit / et sibi et suis lib(ertis) lib(ertabusque) pos/terisque eorum / **non fui fui non s<u=O>(m) non d/esidero**^[8]; D(is) i(nferis) M(anibus) / **non fui fui me/mini non sum / non curo** Do/nnia Italia an/norum XX hic /quiesco Sm[in]/t(h)ius et Donnia / Calliste l(ibertae) piissimae^[9]. Изразът е дотолкова стандартизиран, че започва да се изписва по надгробните плочи и стели като абривиатура **N.F.F.N.S.N.C**^[10] или дори **NFNN**. Отражение на нехайно отношение към свършека на живота, вариант на клишето е изписано върху надгробния надпис на един любител на виното и безгрижния живот и тази поетична епитафия е влязла в прочутата Anthologia Palatina: Ce n'est pas ma faute si je suis né, et à peine suis-je né que je m'achemine, infortuné ! vers Pluton. O fatale union de mes parents ! ô nécessité qui me soumit à l'odieuse mort ! Je n'étais rien, de nouveau je ne serai rien, comme devant ; la race humaine n'est rien, absolument rien. Donc, ami, apporte-moi la coupe qui reluit, et verses-y avec le vin l'oubli des maux^[11] срв. Je n'étais pas, je fus ; j'étais, je ne suis plus. Voilà ! que si quelqu'un tient un autre langage, il ment^[12].

Петнадесетина години след догадката на Ив. Дуйчев, отличният класик и медиевист Владимир Вавржинек отбеляза в коментара на изданието на същото това Кирилово житие, че отново става дума за парафраза на античните надгробия, но настоя, че успоредницата е гръцка – Ἴἔ ἰϣί. Τἄἄϊὺἰϣί. Ἴἔ Ὀϊἰἄἔ^[13]. Това също е безспорно основателно и от всички познати примери привеждам най-популярната епитафия, цитирана многократно в епиграфски сборки и наръчници по епиграфика: Ἴἔ ἰϣί, ἄἄϊὺἰϣί, ἰϣί, Ἴἔ ἄἰἔ. ὀἰἰἄϣἰἄ. ἄἰ ἄῤ ὀἔἰ Ὀἰἰἄἔ, ὀἄῤἰἄἔ. Ἴἔ Ὀἰἰἄἔ^[14]. Не добавиха нищо ново в бележките към изданията на Пространните жития нито

Гривец и Томшич^[15], нито Кантор и Уайт^[16], нито Хр. Кодов, както и Б. Флоря. Общо взето, последните двама повтарят твърденията на Дуйчев и Вавржинек, че заради завършека на фразата с подчертана християнска опора за вечен живот в отвъдния свят, сентенцията има ярък и оригинален християнски характер^[17]. Специално обаче обръщам внимание на факта, че формулата се среща *и в раннохристиянската епиграфика* и това е останало незабелязано за досегашните коментатори на текста - срв. надписа от некропола „Св. Октавия и Панкратий“ в Рим: ***non fuimus et fuimus non simus non desideramus usque hic deducimur Felumeneti in pace***^[18]. В по-късната епоха изразът постепенно изчезва, защото открито изявеният *хедонистичен* патос е дълбоко неприсъщ на християнството. В този смисъл Дуйчев е свършено прав – във формулата ***Non fui, fui, non sum, non curo*** има пълно безразличие към съдбата. Нехайството обаче към посмъртната съдба на индивида, липсата на страх пред небитието, е присъщо на схващанията на философа моралист Епикур (341-270 пр. Хр.) и школата му. Този израз е твърде близък до 10-та сентенция от т. нар. **Ватиканска колекция** с напътствия или **Ватикански гномологий**^[19] с произведения на именития философ и учениците му: „Помни, че си смъртен и имайки ограничено време за живот, си достигнал, благодарение на размишленията за природата, до безкрайността и вечността и си видял „***това, което е, което ще бъде и което е било***“. Редно е обаче да се каже, че тази мисъл се отдава на перото на Епикуровия ученик и последовател Метродор^[20]. За да покаже, че, както пише Барт “ . . . l'intertexte est un champ général de formules anonymes, dont l'origine est rarement repérable, de citations inconscientes ou automatiques, données sans guillemets“^[21] – < . . . > интертекстът е обща област на анонимни формули, чийто произход е рядко осезаем, на несъзнателни или автоматични цитати без кавички“, ще посоча още една фраза с подобен смисъл. Тя е в първата песен на Илиадата и се отнася за прорицателската способност на птицегадателя Калхас, „които знаеше това, което беше, което е и което ще бъде“ ?ζ Ιδῆ τά τ< Τόντα τά τ< Τσσόμενα про τ< Τόντα (Homeri Ilias, I. 70).

ЛИТЕРАТУРА

- Аригети 1969: *Arrighetti, G.* Epicuro. Opere; introduzione, testo critico, traduzione e note. A cura di G. Arrighetti. Torino, Einaudi, Coll. “Classici della filosofia”, 4, 1960.
- Балоде 1994: *Balauté, J.-F.* Épicure. Lettres, maximes, sentences. Traduction, introduction et commentaire par J.-F. Balauté. Paris, Librairie générale française.
- Барт 1990: *Barthes, R.* Théorie du texte. – In: Encyclopedia Universalis, 1973 (1990, corpus 22, p. 372, 1995: URL: npetrel.free.fr/Nathalie/theotexte2.htm.)
- Бейли 1926: *Bailey, C.* Epicurus The extant remains; with short critical apparatus, translation and notes by C. Bailey. London–Edimbourg–Glasgow Oxford University Press, (réimpr. Hildesheim – New York, G. Olms, 1970; Westport, Connecticut, Hyperion Press, 1979), 106-119.
- Болак 1975: *Bollack, J.* La pensée du plaisir: Épicure: textes moraux, traduction et commentaires par J. Bollack. Paris, Éditions de Minuit.
- Бюк 1828-1842: *Boeck, A.* Corpus Inscriptionum Graecarum. Vol. I (Pars 1-6), Berlin, Reimer.
- Вавржинек 1963: *Vavřínek, V.* Staroslavinské životy Konstantina a Metodije. Praha.
- Гривец, Томшич 1950: *Grivec, F., Tomšiu, F.* Constantinus et Methodius Thessalonicenses. Fontes. – Radovi Staroslavenskog instituta. kn. 4. Zagreb.
- Гръцка антология 1863: *Anthologie grecque.* Appendice ou supplément d'épigrammes conservées dans les auteurs anciens ou sur les marbres. Traduite sur le texte publié d'après le manuscrit palatin par Fr. Jacobs avec des notices bibliographiques et littéraires sur les poètes de l'Anthologie. Paris, Hachette, URL: <http://remacle.org/bloodwolf/erudits/Anthologie/appendice1.htm>.
- Де Роси, Силвани 1922: *De Rossi I. B., Silvagni A.* Inscriptiones Christianae Urbis Romae septimo saeculo antiquiores, nova series. – Pontificio Istituto di Archeologia Cristiana. Citta del Vaticano, vol. II.

Дуйчев 1947: *Дуйчев, И.* Рилският светец и неговата обител. С.

Иснарди Паренте 1974: *Isnardi Parente, M.* – Opere di Epicuro a cura di Margherita Isnardi Parente. Torino.

Кайбел 1878: *Kaibel, G.* Epigrammata Graeca ex lapidibus conlecta, Berlin, 1878 (réimpression anastatique Hildesheim 1965).

Кантор, Уайт 1976: *Kantor, M., White, R.* The Vita of Constantine and the Vita of Methodius. Translated with commentaries by Marvin Kantor and Richard S. White. Introduction by Antonin Dostal. Michigan Slavic Materials, No 13, The University of Michigan.

Капели 1929: *Cappelli, A.* Dizionario delle abbreviazioni latine ed italiane. Modena, URL: http://it.geocities.com/epigraphia2002/Testi_originali/abbreviazioni.pdf

Климент Охридски 1973: *Климент Охридски.* Събрани съчинения. Т. 3.

Кръстева 1969: *Kristeva, J.* Σεμειωτική. Recherches pour une sémanalyse. Editions du Seuil, Points.

Кръстева 1967: *Kristeva, J.* Bakhtine, le mot, le dialogue et le roman. – Critique, No 239 (avril 1967).

Куни 1890: *Cougny, E.* Epigrammata sepulcralia, ed. E. Cougny. Epigrammatum anthologia Palatina cum Planudeis et appendice nova, vol. 3. Paris, Didot.

Лейтимър 1962: *Lattimore, R.* Themes in Greek and Latin Epitaphs. Urbana, University of Illinois Press.

Маркович 1999: *Marcovich, M.* Diogenis Laertii Vitae philosophorum. Vol. I, Stuttgart–Leipzig, Teubner.

Мул 1982: *Muhl, P.* Von der. Epistulae tres et Ratae sententiae a Laertio Diogene servatae; accedit Gnomologium epicureum vaticanum. Stuttgart, Teubner, 1922 (Réimpr. 1982, 1996).

Рабо 2002: *Rabau, S.* L'intertextualité. Paris, Flammarion, Collection GF, Corpus N 3059.

Райнах 1885: *Reinach, S.* Traité d'épigraphie grecque. Paris.

Флоря 1981: *Флоря, Б.* Сказания о начале славянской письменности. М.

CIL 13: No 00530 – *Corpus Inscriptionum Latinarum.* Vol 13 – URL: <http://www.archeologia.com/CIL/Cil13/cil%2013.htm>

L'Année Épigraphique 1928, URL: <http://www.archeologia.com /CIL/ae/ ae% 201928.htm>.

БЕЛЕЖКИ

[1] Кръстева 1969:83, срв. Кръстева 1967: 439-465.

[2] Кръстева 1969: 52

[3] Рабо 2002: 15.

[4] Климент Охридски 1973: 108.

[5] Дуйчев 1947: 170-171.

[6] Дуйчев 1947: 400, бел. 246.

[7] Лейтимър 1965: 85.

[8] L'Année Épigraphique 1928: No 0110.

[9] CIL 13: No 00530: URL: <http://www.archeologia.com/CIL/Cil13/cil%2013.htm>

[10] Капели 1929: s. v.

[11] Гръцка антология 1863: No 339.

[12] Гръцка антология 1863: No 280.

[13] Вавржинек 1963: 62.

[14] Бьок 1828-1942: No 6745; Кайбел 1878: No 1117a ; Куни 1890: No 427; Райнах 1885:169.

[15] Гривец, Томшич 1950.

[16] Кантор, Уайт 1976.

[17] Климент Охридски 1973: 159; Флоря 1981: 141.

[18] Де Роси, Силвани 1922: No 4334.

[19] Бейли 1926: 106-119; Мул 1922: 60-69; Аригети 1960: 139-157; Иснарди Паренте 1974: 204-213; Болак 1975: 409-563; Маркович 1999: 815-826.

[20] За него вж. напр. Иснарди Паренте 1974: 511-538.

[21] Барт 1990: 372.